

Борис ГАЛАС

ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ НАУКОВІ ЗАЦІКАВЛЕННЯ ПРОФЕСОРА Й. О. ДЗЕНДЗЕЛІВСЬКОГО

Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Вип. 24

811.161.2' 374 Дзендзелівський

Галас Б. Лексикографічні зацікавлення професора Й. О. Дзендзелівського; 14 стор.; кількість бібліографічних джерел – 44; мова українська.

Анотація. У статті характеризуються наукові інтереси Й. О. Дзендзелівського, який відзначився як упорядник, дослідник, рецензент словників, як університетський професор – пропагандист здобутків української лексикографії, як завідувач кафедри – умілий організатор дослідницької роботи в галузі діалектної та історичної лексикології й лексикографії, історії українського словництва.

Ключові слова: Й. О. Дзендзелівський, лексикографія, історія української лексикографії, рукописні словники, лексикографічні пам'ятки, історія мовознавства.

Annotation. The article deals with scientific interests of J. O. Dzendzelivsky, who had standing out because of his abilities as an author, researcher, reviewer of dictionaries, as an university professor – a propagandist of achievements of Ukrainian lexicography, as a head of department – a gifted organizer of research work in the field of dialectal and historical lexicology and lexicography, history of Ukrainian lexicography.

Key words: J. O. Dzendzelivsky, lexicography, history of Ukrainian lexicography, manuscript lexicography, lexicographic monuments, history of linguistics.

Лексикографічні зацікавлення професора Йосипа Олексійовича Дзендзелівського – яскрава сторінка його життя як науковця і педагога. Будучи особистістю виняткової працездатності й цілеспрямованості, учений упродовж усієї своєї багатогранної діяльності був занурений одночасно в кілька різноспрямованих масштабних і вужчих, часткових наукових проектів і завдань, при цьому словники і всі пов'язані зі словникарством дослідницькі ніші неослабно підтримували в Й. О. Дзендзелівському живий інтерес. Професор уважно вивчав зміст найрізноманітніших словників, готував публікації про результати такого вивчення (іноді у співпраці з досвідченими науковцями й дослідниками-початківцями) з висвітленням питань історії лексикографії, важливих обставин створення окремих словників [див. наприклад: 4; 5; 8; 9; 14; 15; 17; 22; 27; 34; 35; 36; 38], сам складав словники [25; 28], заохочував інших до наукового вивчення й складання словників [11; 19; 26; 31], рецензував словники [2; 3; 6; 37], публікував як пам'ятки лексикографічні праці минулих епох [33; 39; 43; 44], намагався якомога більше дізнатися про словникарів як особистостей і публікував про них рідкісні й раніше не відомі факти [7; 8; 10; 12; 13; 16; 17; 18; 24; 29; 30]. Про свої успіхи в цьому напрямі професор розповідав студентам нерідко ще до того, як з'явилися його публікації про це*. Й. О. Дзендзелівський з особливим ентузіазмом

відкривав свої “таємниці” на спецкурсах “Історія української лексикографії” та “Досягнення українського радянського мовознавства”. Йосип Олексійович по-своєму трактував досягнення радянського мовознавства, знаходячи можливість і в площині сучасності проблемно розповісти студентам про щось важливе давнє, як наприклад, про глибоко дорадянського граматику й лексикографа О. Павловського, котрий виявився, за результатами спеціального дослідження професора, не росіянином (як про це писалося скрізь у підручниках із фальшивими ідеологічними акцентами), а великим українським патріотом – “изъ вольныхъ Малороссіянъ”, що красномовно підтверджувала й демонстрована лектором фотокопія формулярного списку О. Павловського, одержана з Центрального державного архіву древніх актів у Москві. Висновки, чому редколегія журналу “Мовознавство” відмовилася друкувати статтю Й. О. Дзендзелівського з новими біографічними відомостями про О. Павловського, нам, студентам 70-х років, свідкам роздутої суслівсько-брежневської пропаганди з її повсюдним ідеологічним пресом, зробити було неважко, хоча деталей професор не повідомляв. Те, що статтю прийняли до друку не будь-де, а в поважному праському періодичному виданні “Slavia” [13], викликало особливі почуття визнання, радості за справжню філологічну перемогу вченого і створювало ще міцніший ґрунт для розуміння того, на якому вартісному, прискіпливо-проникливому рівні й на якому свіжому науковому матеріалі побудовані заняття Й. О. Дзендзелівського.

Пригадується, як Йосип Олексійович на лекцію приніс фото пам'ятника, встановленого на могилі Є. Желехівського в м. Станіславові (Івано-Франківську), як схвильовано розповідав про факт, що автор ґрунтового українсько-німецького

* Навчаючись на українському відділенні філологічного факультету УжДУ в 1970—1975 рр., я слухав лекції професора Й. О. Дзендзелівського зі старослов'янської мови, української діалектології (практичні заняття теж вів лектор), зі спецкурсів “Історія української лексикографії” та “Досягнення українського радянського мовознавства”.

словника, невиліковно занедужавши, не зміг самостійно завершити підготовку рукопису до друку, за життя не побачив надрукованою повністю свою працю (виконану, за переконанням Й. О. Дзензелівського, на високому як для свого часу рівні), при цьому професор підкреслював, що слід віддати належне й Софронові Недільському (його нерідко забувають називати як співавтора), який на прохання Є. Желехівського допорядковував другий том і довів до завершення справу з публікацією словника з чистої людської солідарності, почуття патріотизму і громадського обов'язку. Стаття Й. О. Дзензелівського про етапи підготовки словника Є. Желехівського вийшла також за кордоном [9], і це ще раз засвідчує, що вчений прокладав своїм науковим результатам шлях до друку з неабиякими труднощами, оминаючи перешкоди, штучно створювані тими, хто мав тоді повноваження здійснювати регуляторні функції на шляхах розвитку мовознавства в СРСР (зокрема в УРСР) і хто схилив Й. О. Дзензелівського до інших наукових пріоритетів (відомо, що Й. О. Дзензелівського як завідувача кафедри "обробляли" в кабінетах обласного керівництва, щоб очолюваний ним колектив і він сам менше переймалися діалектами і всякою старовиною, а займалися проблемами сучасної української літературної мови).

Завдяки Й. О. Дзензелівському у сучасній україністиці більш рельєфними, глибшими, позбавленими ідеологічних упереджень, по-людському ближчими стали наукові портрети О. Павловського, М. Лучкая, В. Довговича, Т. Витвицького, Я. Головацького, І. Вагилевича, Ю. Федьковича, Є. Желехівського, О. Потебні, В. Гнатюка, А. Кримського, М. Руберовського, К. Широцького, Є. Тимченка, Б. Грінченка, Л. Чопея, І. Панькевича, І. Гарайди та інших осіб, що залишили помітний слід і в розвитку української лексикографії.

Слід відзначити написані Й. О. Дзензелівським до видань лексикографічних пам'яток видавничі інтродукції, які являють собою глибокі аналітичні статті і виходять за межі традиційних вступних зауваг. Наприклад, у передмові (у співавторстві із З. Ганудель) до публікації словника української мови Я. Головацького Й. О. Дзензелівський подав огляд здобутків у справі інвентаризації й дослідження української рукописної лексикографії, накреслив перспективи в цій ділянці. Дуже ретельний аналіз змісту словника Я. Головацького зроблено в спеціальній статті [27]. У цьому зв'язку особливе значення має те, що вчений, маючи відомості спочатку лише про схарактеризований О. О. Шахматовим фрагмент словника (В-3), згодом виявив початок (А-Б) в іншому архіві.

Із такою ж ретельністю підготовлено аналіз словника Т. Витвицького [23].

Й. О. Дзензелівський як передбачливий педагог і глибокий учений підкреслював необхідність вивчення історії українського мовознавства

не лише із застосуванням суто лінгвістичних підходів, доводячи, що культурологічні аспекти тут не менш доречні і важливі. Йосип Олексійович указував на актуальність підготовки біографічних нарисів про лінгвістів, фізично знищених або переслідуваних, репресованих у 30-х роках ХХ ст., "щоб у такий засіб встановити справедливість, повернути цих страждальців із забуття нашої історії, нашої науки" [19: 451]. Подібні міркування вчений висловлював і з приводу забутих трудівників на ниві словництва, що жили в ту чи іншу більш віддалену, по-своєму теж нелегку, епоху. У цьому контексті вчений надавав великого значення відомостям, добутих з архівів.

Як цінував словникові джерела Й. О. Дзензелівський, скільки позитивного і продуктивного в них він убачав, неважко спостерегти за змістом більшості його статей, насичених і пересичених лексико-семантичним фактажем, добутих із найрізноманітніших джерел, передусім зі словників, часто раритетних, у тому числі рукописних (архівних) і щойно видрукованих, найсвіжіших. Розуміючи виняткове значення добротних словників для всіх лінгвістичних галузей, особливо для діалектології та історії мови, Й. О. Дзензелівський дбайливо комплектував свою приватну бібліотеку, у якій, наприклад, були й такі унікальні на той час речі, як згадуваний уже "Малоруско-німецький словар" Є. Желехівського та С. Недільського (1885–1886), незавершене доповнене видання "Словаря української мови" за ред. Б. Грінченка (т. 1–3, К.: Горно, 1927–1928), яке підготували С. Єфремов та А. Ніковський у п'яти томах, але через репресії за сфабрикованою сталіністами справою про їх участь у "Спілці визволення України" дальша реалізація проекту була зупинена (а на те, що вже було надруковано, накладено цензурну заборону). Наближені до професора колеги, аспіранти, здобувачі та й студенти не раз зверталися до нього з проханням допомоги зі словниковими та іншими джерелами і знаходили порозуміння й підтримку, хоча в тогочасних умовах не все з книжок безпечно було показувати.

Професор Й. О. Дзензелівський уже на початку свого стрімкого злету як науковця-діалектолога в своїх зацікавленнях лексикографією сягав різних її вершин і горизонтів, і цей стійкий інтерес до словникової проблематики у вченого з роками тільки посилювався, виявляючись у найрізноманітніших формах.

У 1958 р. Й. О. Дзензелівський опублікував "Практичний словник семантичних діалектизмів Закарпаття" [25]. І хоч прискіпливий рецензент А. П. Могила виявив у виданні ряд недоліків, він висловив загальну позитивну оцінку: "Цінність цього посібника визначається насамперед практичною стороною, він ставить собі за мету допомогти вчителям піднести культуру як усної, так і писемної мови учнів, що є одним з

найважливіших питань загального культурного будівництва; тим більше, в умовах Закарпаття, яке було кілька століть відірваним від України...” [41, с. 82].

Того ж року з’явився друком “Словник специфічної лексики говірок нижнього Подністрів’я” – близько 800 статей [28]. Варто вказати, як у “Попередніх зауваженнях” тут Й. О. Дзензелівський охарактеризував зміст словника: “У словник включено: 1) слова, яких зовсім немає в літературній мові; 2) слова, які в нижньоподністрівських говірках мають інше значення, ніж у літературній мові; 3) слова, які, крім літературних, мають ще місцеві діалектні значення (в словнику звичайно в таких випадках подаються лише діалектні значення); 4) слова з різко відмінним від літературної мови фонетико-морфологічним оформленням (де мають місце нерегулярні фонетичні зміни, відмінна граматична характеристика, напр. інший граматичний рід і т. ін.)” [28, с. 37]. Саме в такому диференційному плані Й. О. Дзензелівський виявляв основний інтерес до багатьох інших словників і лексикографічних проектів¹.

¹ Один із таких проектів, у якому Й. О. Дзензелівський запропонував узяти участь і мені, полягав у тому, щоб у колективній монографії опублікувати частину рукописної лексикографічної спадщини І. Вагилевича, а саме своєрідний диференційний зведений словник, що спирався б на такі джерела: 1) “Словарь языка южно-русского” (1834—1843), 2) підготовчі лексикографічні записи на аркушах, вкладених у цей словник, 3) “Idyotykon” — із “Rozpraw o języku południowo-ruskim” [усі документи зберігалися тоді у Рукописному відділі БАН СРСР у Ленінграді], а також 4) етапна копія “Idyotykona”, передана О. Маковеем до архіву НТШ у Львові [відділ рукописів ЛНБ ім. В. Стефаника]. Коли рукопис-чернетку зведеного словника, що містив лише такі матеріали, які доповнювали дані ряду великих українських словників (словника за ред. Б. Грінченка, академічного “Словника української мови” в 11 т., словника П. Білецького-Носенка та ін.), було в основному завершено і Й. О. Дзензелівський схвалив вироблену методику й систему паспортизації, — залишалось погодити дальші кроки: книга про лексикографічну діяльність І. Вагилевича мала вийти в Польщі за участі й сприяння Мечислава Карася, із яким у Й. О. Дзензелівського була якась попередня домовленість. Вона передбачала пізнішу конкретизацію, який фрагмент книжки і якого змісту підготує кожен із трьох співавторів (тоді Йосип Олексійович багато працював над з’ясуванням обсягу участі І. Вагилевича у доповненому перевиданні словника польської мови С. Б. Лінде). Нагла смерть М. Карася перекреслила багатообіцяючі плани. Пригадую, як застала нас ця новина. Того серпневого ранку, готуючись до зустрічі зі своїм науковим керівником і слухаючи новини одного з каналів Словацького радіо, я був спантеличений коротким оперативним повідомленням про раптову смерть ректора Краківського (Ягеллонського) університету Мечислава Карася. Я зателефонував Йосипові Олексійовичу, який не йняв мені віри й того ж дня сам надзвонював у Краків. На превеликий жаль, усе підтвердилося. Згодом журнал “Мовознавство” умістив некролог про

Усвідомлюючи, що охопити всю систему лексики певного діалекту чи й однієї говірки дуже складно (практично неможливо), а в тодішніх умовах й опублікувати не легше, учений захоплювався до призибування лексикографічного діалектного матеріалу саме за таким (диференційним) принципом, віддаючи йому перевагу й у своїх розвідках з аналізом словників. Показовими в цьому відношенні є статті вченого з аналізом рукописних словників Я. Головацького [5; 27] та Т. Витвицького [23].

Й. О. Дзензелівський виявився яскравим послідовником ряду ідей, пропаланих у науці Б. О. Ларіним, науковим консультантом Й. О. Дзензелівського періоду написання ужгородським ученим докторської дисертації. Накреслюючи віддалені перспективи розвитку історичної лексикології, Б. О. Ларін доводив, що слід починати з історії окремих слів. “Для лексиколога, — підкреслював він, — важливо не констатувати втрату слова, а простежити хід цих утрат, щоб пояснити, чим вони зумовлені. Для цього треба нагромаджувати ряди втрачених слів” [40, с. 13]. Тож, мабуть, є глибока закономірність, чому великі статті у Й. О. Дзензелівського інколи присвячені окремим словам чи рядам споріднених слів із розряду реліктових, глибинних, що не закріпилися як літературно-нормативні, як-от: “Рефлекси праслов’янського діалектного **zerdme*, **o(b)zerdь*, **zordь*, **o(b)zordь* та ін.” [32, с. 27–38], “Українські рефлекси та деривати **serнь*, **serнь* на слов’янському тлі” [32, с. 39–52], “Українське діалектне *йаглі* ‘пшоно’ та ін., *ягні* ‘вид страви’ [32, с. 112–115] Чимало публікацій Й. О. Дзензелівського своїми найбільшими композиційними фрагментами є словниками або написані в дусі словників за методикою: заголовне слово (гасло), а далі – все необхідне, що вважає за потрібне сказати про нього вчений (граматична, семантична розробка, етимологічний аналіз та ін.). Такими, наприклад, є публікації: “Із спостережень над народною етимологією в українській мові” [32, с. 53–77], “Спостереження над народною етимологією в українській мові” [32, с. 78–111], “Іменники з суфіксом *-jadь* в українській мові” [32, с. 117–163], “Арго нововивівських кожухарів на Волині” [32, 245–285], “Про арго українських ремісників (колківське кравецьке арго на Волині)” [32, с. 286–306], “Про арго спиських дротарів” [32, с. 307–309], “Арго волинських лірників” [32,

М. Карася, у якому Й. О. Дзензелівський серед іншого відзначив, що “М. Карась активно і плідно займався й українською проблематикою, приділяв багато уваги розгортанню досліджень з україністики в Краківському університеті і взагалі в Польщі”, що видатний полоніст і славіст розшукав і в 1969 р. разом зі своєю дружиною Анною з широким науковим коментарем видав цінну пам’ятку українсько-польських взаємозв’язків — слов’янсько-польський словник із 1641 р., укладений Мар’яном з Ясліськ [20].

с. 310–349], “Із спостережень над професійним діалектом шахтарів Макіївки Донецької області” [32, с. 350–352], “Український бурсацько-семінарський жаргон середини XIX ст. : На матеріалах повісті “Люборацькі” А. Свидницького” [32, с. 353–359]. У зручному “словниковому” дусі написана й монографія Й. О. Дзензелівського “Українсько-західнослов’янські лексичні паралелі” (К.: Наук. думка, 1969).

Й. О. Дзензелівський підкреслював незаперечну наукову цінність писемних пам’яток, архівних свідчень, манускриптів лексикографічного змісту – передусім для історії мови (історичної граматики, історії літературної мови, історичної діалектології) та історії українського мовознавства [19, с. 442].

Закликаючи до активних дій у підготовці зведеного “Словника українських народних говорів” типу “Словаря русских народных говоров” чи аналогічного польського словника і вважаючи укладення такого словника однією з найактуальніших проблем сучасного українського мовознавства, він прикидав, що в джерельній базі цього словника може бути до 200 рукописних словників та списків діалектних слів, що зберігаються в різних архівах [26, с. 38; 11, с. 256–257].

Ідея розгорнути систематичне збирання діалектної лексики за спеціальною інструкцією для складання обласних словників, які в майбутньому стануть базою для загального обласного словника української мови, була схвалена на IX республіканській діалектологічній нараді при Інституті мовознавства ім. О. О. Потебні в квітні 1958 року [41, с. 82]. Після цього у наукових колах не раз обговорювалися можливі практичні кроки для її реалізації, чи не найчастіше з цього приводу висловлювався Й. О. Дзензелівський. У ранзі завідувача кафедри української мови УжДУ вчений домігся створення при кафедрі спеціальної словникової групи, основним завданням якої була підготовка картотеки для майбутнього зведеного словника українських народних говорів. До складу групи ввійшли схильні до науки недавні випускники філологічного факультету УжДУ: Л. М. Болдижар, Ю. О. Піпаш, О. І. Сливка (Рогаль). Але невдовзі довелося повністю згорнути роботу через припинення фінансування. Уцілілі після переїзду в новий корпус рештки картотеки, які в нинішніх умовах уже втратили свою ціну, ще зберігаються на кафедрі української мови. Про існування ж її знали науковці й далеко за межами Ужгорода*.

* Пригадується, як у 1972 році про картотеку розпитував В. М. Мокієнко. Це було під час мого візиту в Ленінград, куди я прибув як запрошений учасник студентської наукової конференції Ленінградського університету (тоді, виявляється, можна було студентів — за рекомендацією завідувача кафедри і керівництва НСТ

Значним стимулом до вивчення Й. О. Дзензелівським архівних словникових праць стало, за нашим переконанням, повідомлення М. М. Пилинського “Українські словникові матеріали в бібліотеках і архівах Ленінграда” [42]. За вказаними тут координатами лексикографічних пам’яток переважно XIX – початку XX ст. професор Й. О. Дзензелівський при нагоді знайомився в архівах з оригіналами і замовляв виготовлення мікрофільмів, після чого в домашніх умовах друкувалися аматорські фотокопії.

Курсові і дипломні під керівництвом Й. О. Дзензелівського за друкowanими словниками (П. Беринди, Є. Славинецького і А. Корецького-Сатановського, Мар’яна з Ясліськ та ін.) не були рідкістю. Чи не першим, кого з-поміж студентів залучив Й. О. Дзензелівський до наукового опрацювання рукописних словників, був автор цих рядів [про це див.: 1, с. 5–7]. Добротну дипломну роботу за матеріалами рукописного словника М. Руберовського, пригадується, написала випускниця 1977 року О. Ольхович.

Викладаючи своє бачення перспектив розвитку окремих україністичних лінгвістичних галузей, Й. О. Дзензелівський доводив: “Слід розгорнути дослідження з історичної лексикології та лексикографії” [11: 260]. Цю тезу в 1997 році

— взяти участь у студентській науковій конференції навіть так далеко: з Ужгорода їздили й до Ленінграда, і до Тарту, Саранська, не кажучи вже про Львів, Одесу, Київ). В. М. Мокієнко попросив мене, дізнавшись, що мій керівник Й. О. Дзензелівський, пошукати в картотеці слово *бомки* (*бомок*), оскільки йому (В. М. Мокієнкові) не вистачало відомостей для пояснення фраземи *бомки бити*. Саме завдяки ініціативі Й. О. Дзензелівського став можливим мій виступ на засіданні славістичного гуртка, яким енергійно й змістовно керував В. М. Мокієнко (членство в гуртку, наприклад, набувалося в результаті представлення й захисту етимології прізвища студента, що довелося робити й мені перед тим як виголосити підготовлену доповідь про рукописний словник із I пол. XIX ст., відомий за описом А. Лященка). Тоді ж, одержавши дозвіл користуватися фондами Рукописного відділення БАН СРСР, я вперше ознайомився з багатьма рідкісними лексикографічними пам’ятками української мови, у тому числі з українсько-російським словником, який услід за А. Лященком і А. Москаленко, П. Горецький та ін. помилково приписували поетові-романтику й фольклористові А. Л. Метлинському (у результаті нашого докладнішого вивчення [1] з’ясувалося, що цей словник насправді склав Ф. С. Шимкевич). Звичайно, якби не випадок, якби не Й. О. Дзензелівський, навряд чи став би я так цікавитися лексикографічною проблематикою, зокрема рукописними словниками. Завдяки Й. О. Дзензелівському (за підтримки інших членів очолюваної ним кафедри) мені порівняно швидко вдалося підготувати й захистити кандидатську дисертацію “Лексико-семантична система української мови першої половини XIX ст. (на матеріалі рукописних словників)” (1979). Згодом із його участю був накреслений наступний науковий рубіж, і в цей період дещо вже й із мого досвіду сталося у пригоді при підготовці публікацій Й. О. Дзензелівського.

він наповнив конкретним змістом і підкреслив особливу важливість окремих рукописних словникових пам'яток, необхідність поглибленого їх вивчення, публікації, а також підготовки пов'язаних із цими джерелами інших досліджень. Й. О. Дзензелівський називає й коротко характеризує як "цінне джерело історичної діалектології" й "цікаву сторінку в історії і польської, і української лексикографії" словник Т. Витвицького, а в продовження порушеної теми виокремлює такі проблеми: 1) про доцільність виконання спеціального дослідження про шеститомник "Матеріали до словаря руского" І. Лаврівського (1773–1843); 2) про опрацювання й публікацію продовження (*Комарь – Нять*) українсько-російського словника О. Афанасьєва-Чужбинського (1855, передрук 1892); 3) про доцільність виконання монографічного дослідження "І. Вагилевич як лексикограф"; 4) про потребу зайнятися розшуком словників, про завершення чи підготовку яких повідомлялося в пресі; 5) про необхідність приділення більшої уваги рукописові К. Широцького із записами й аналізом подільського бурсацького жаргону [19: 443–449]. Із накреслених тут завдань дещо успішно реалізував сам Й. О. Дзензелівський [10; 44].

Як учений і завідувач кафедри Йосип Олексійович зацікавлено стежив за тим, як посувалася робота над "Словником українських народних говорів Закарпатської області" Миколи Андрійовича Грицака. Немало з лексикографічно зафіксованих М. А. Грицаком діалектних явищ уперше в науковий обіг увів Й. О. Дзензелівський, який спонукав Миколу Андрійовича погодитися на пропозицію опублікувати скорочений (диференційний) варіант свого словника (про що було досягнуто попередньої домовленості з Ф. Т. Жилком та керівництвом Академії наук УРСР), підтримував ідею підготовки об'єднаного словника закарпатських народних говорів М. А. Грицака та І. А. Панькевича. На жаль, жоден із цих проектів не було доведено до бажаного фінішу, як, на превеликий жаль, не судилося М. А. Грицакові майже завершене дисертаційне дослідження на матеріалі діалектних словників представити для підсумкового обговорення на кафедрі української мови УжДУ і подальшого захисту.

Й. О. Дзензелівський написав про М. А. Грицака некролог [21], теплу статтю-спогад "Словникар з Росішки: Микола Грицак зблизка" [30], опублікував матеріали його рукописного латинсько-українського словника номенклатури грибів Закарпаття (Карпатський край. – 1997. – № 6–10), брав участь (04.02.1999) у заходах з ушанування його пам'яті (90 років із дня народження). У перші роки після проголошення української державної незалежності Й. О. Дзензелівський зробив багато для популяризації й реабілітації імен

І. Панькевича [16; 29; 22] та І. Гарайди [18; 24], повідомивши багато цікавого, нового й про їх лексикографічну діяльність

Після довгих років утримування під табу, ігнорування й замовчування діяльності Підкарпатського общества наук (1941–1944) і його виконавчого директора І. Гарайди майже як сенсація сприймалися статті Й. О. Дзензелівського "І. А. Гарайда як філолог і громадський діяч" [18] та "ПОН і забутий І. Гарайда" [24]. Й. О. Дзензелівський, зокрема, акцентував на такому: "Що стосується мовознавства, то тут І. Гарайда найбільше потрудився в царині лексикографії, тобто словникарства, хоч про І. Гарайду як лексикографа досі ніде й не згадувалося" [18, с. 148]. Йосипові Олексійовичу випадково, як він пише, пощастило відшукати 12 карток із втраченої картотеки польсько-угорського словника, який І. Гарайда розпочав укладати, ще перебуваючи в Кракові до війни. Крім того, в статті повідомляється, що із середини червня 1944 року в журналі "Літературна неділя" (на його обкладинках, с. 2, 3, 4). І. Гарайда розпочав друкувати "Причинки до словаря чужих слів". Учений знайшов свідчення, що І. Гарайда працював над упорядкуванням загальномовного перекладного українсько-угорського словника (з назвою "Русько-мадярський словник") і приблизно такого ж обсягу угорсько-українського словника, проте нічого з цих починань не збереглося.

Й. О. Дзензелівський ставив І. Гарайду в контекст загальноукраїнських національно-культурних змагань, із прикрістю констатує, що "історія українського словникарства, на жаль, складалася так, що чимало із закінчених чи майже закінчених словників із різних причин залишилися в рукописах і досі припадають пилком на полицях архівів..." [18, с. 150–151], а деякі з укладених українських словників і досі не знайдені, наприклад, "Словарь украинской народной речи" І. Стешенка, що разом із словниками Б. Грінченка та І. Сердюкова в 1905 році розглядався в Петербурзькій АН у конкурсі на здобуття премії М. Костомарова [18, с. 151].

Не зібрав Й. О. Дзензелівський за свої досягнення особливих лаврів від державних управлінських органів, але це ніяк не позначиться на тому, як сприйматиметься в науці його ім'я. Професор Й. О. Дзензелівський залишив Україні коштовний філологічний спадок і життєвий приклад самовідданого служіння науці і своєму народові. З віддалі часу глибшатиме розуміння, наскільки доленосними для філологічної науки в Ужгородському університеті були роки, коли кафедру української мови в цьому вищому навчальному закладі очолювали С. П. Бевзенко і Й. О. Дзензелівський, скільки важливих наукових тем одержало животворний імпульс завдяки Й. О. Дзензелівському (не тільки в Ужгороді і не тільки в Україні!).

Література

1. Галас Б. К. Ф. С. Шимкевич як лексикограф і українське словникарство (кінець XVIII – початок XX ст.). – Ужгород, 1995. – 300 с.
2. Дзедзелевский И. А. [Рец.:] Булахов М. Г. Восточнославянские языковеды: Биобиблиографический словарь. Т. 1. – Минск: Изд-во БГУ, 1976. – 320 с., ил. // Вопросы языкознания. – 1976. – № 5. – С. 132–157.
3. Дзедзелевский И. А. [Рец.:] Булахов М. Г. Восточнославянские языковеды: Биобиблиографический словарь. Т. 2–3. – Минск: Изд-во БГУ, 1977–1978. – 320 с., ил. // Вопросы языкознания. – 1980. – № 1. – С. 145–152.
4. Дзедзелевский И. А. И. Н. Вагилевич как редактор словаря С. Б. Линде (К истории украинско-польских научных связей середины XIX в. // Советское славяноведение. – Москва, 1983. – № 6. – С. 100–110.
5. Дзедзелевский И. А. Традиционная лексика в рукописном “Словаре малорусского наречия” Я. Ф. Головацкого 1857–1859 гг. // Актуальные проблемы исторической лексикологии восточнославянских языков: Тезисы докл. и сообщений всесоюзной научной конференции. – Ноябрь 1975 г. – Днепропетровск, 1975.
6. Дзедзелівський Й. О. [Рец.:] В. П. Лемцюгова. Українсько-біларускі слоўнік. – Мінск, 1980 // Мовознавство. – 1983. – № 1. – С. 77–78.
7. Дзедзелівський Й. О. Видатний український філолог // Мовознавство. – 1968. – № 6. – С. 43–50.
8. Дзедзелівський Й. О. Внесок Б. Д. Грінченка в розробку питань українського правопису // Борис Грінченко: Тези доп. республіканської науково-практ. конференції, присвяченої 125-річчю від дня народження видатного українського письменника, вченого, громадського діяча (1–3 грудня 1988 року). – Ворошиловград, 1988. – С. 97–98.
9. Дзедзелівський Й. О. До історії підготовки “Малорусько-німецького словаря” Є. Желехівського // Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. – Пряшів, 1977. – Т. 8. – С. 239–248.
10. Дзедзелівський Й. Дослідження К. В. Широцьким жаргону учнів Кам’янець-Подільської духовної семінарії // Збірник Харківського історико-філологічного товариства: Нова серія. – 1998. – Т. 6. – С. 165–174.
11. Дзедзелівський Й. Дослідження лексики українських говорів (стан і перспективи) // Записки НТШ. – Т. 221: Праці Філологічної секції. – Львів, 1990. – С. 249–261.
12. Дзедзелівський Й. З відомостей про життя та діяльність М. О. Руберовського // Studia slavica. – Budapest, 1982. – Т. XXVIII. – S. 381–383. [Передрук див.: 32, с. 394–396].
13. Дзедзелівський Й. О. З життя та діяльності О. П. Павловського // Slavica. – Praha, 1975. – Roč. 44. – Seš. 3. – P. 284–290. [Передрук див.: 32, с. 372–379].
14. Дзедзелівський Й. О. З історії лексикографічного дослідження гуцульського говору // Гуцульщина: Лінгвістичні етюди. – К., 1991. – С. 27–42.
15. Дзедзелівський Й. З історії української лексикографії першої половини XIX ст. // Другий міжнародний конгрес українців (Львів, 22–28 серпня 1993 року). Доповіді і повідомлення: Мовознавство. – Львів, 1993. – С. 222–227.
16. Дзедзелівський Й. О. З листування І. А. Панькевича // Матеріали наукової конференції, присвяченої пам’яті Івана Панькевича (23–24 жовтня 1992 р.) – Ужгород, 1992. – С. 93–140.
17. Дзедзелівський Й. Іван Вагилевич і словник С. Б. Линде (З історії українсько-польських наукових зв’язків) // Prace filologiczne. – Т. 30. – Warszawa, 1981. – S. 143–174. [Передрук див.: 32, с. 472–501].
18. Дзедзелівський Й. О. І. Гарайда як філолог і громадський діяч // Українська мова на Закарпатті у минулому і сьогодні: Матеріали науково-практ. конф. (Ужгород, 5–6 травня 1992 року). – Ужгород, 1993. – С. 142–156.
19. Дзедзелівський Й. Матеріали з історії українського мовознавства в українських і зарубіжних архівах // Записки НТШ. – Т. 234: Праці Філологічної секції. – Львів, 1997. – С. 442–451.
20. Дзедзелівський Й. О. Мечислав Карась (1924–1977): [Некролог] // Мовознавство. 1977. – № 6. – С. 93.
21. Дзедзелівський Й. О. Микола Андрійович Грицак (18.12.1908 – 07.04.1979) // Дукля. – Пряшів, 1979. – № 4. – С. 78–79.
22. Дзедзелівський Й. О. “...Наше языкове богатство...” Про словник І. Панькевича // Тиса. – Ужгород, 1995. – № 1–2. – С. 75–84.
23. Дзедзелівський Й. Польсько-церковнослов’янсько-український словник Теодора Витвицького 1849 р. // Словник польсько-церковнослов’янсько-український Теодора

- Витвицького з половини XIX сторіччя / Опрацював і підготував до друку Йосип Дзензелівський; Науковий редактор Януш Рігер. – Варшава: Наукове вид-во Семпер, 1997. – С. 10–25.
24. Дзензелівський Й. О. ПОН і забутий Гарайда // Карпатський край. – 1993. – Річн. III. – № 1 (90). – С. 12–13; № 2 (91). – С. 12–14. [Передрук: Тиса. – 1994. – № 1–2. – С. 39–46].
25. Дзензелівський Й. О. Практичний словник семантичних діалектизмів Закарпаття: На допомогу вчителям Закарпатської області. – Ужгород, 1958. – 48 с.
26. Дзензелівський Й. О. Проблеми сучасної української діалектології // Мовознавство. – 1967. – № 2. – С. 35–42.
27. Дзензелівський Й. О. Рукописний українсько-російський словник Я. Ф. Головацького 1857–1859 рр. і фіксація в ньому специфічної лексики українських південнокарпатських говорів // Acta facultatis philosophicae Universitatis Šafarikanae: Dialektologický zborník I. Materiály z I. slovenskej dialektologickej konferencie konanej v Prešove 17.–19. apríla 1975. – Bratislava, 1980. – S. 195–207.
28. Дзензелівський Й. О. Словник специфічної лексики Нижнього Подністров'я // Лексикографічний бюлетень. – 1958. – № 6. – С. 36–54. [Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР].
29. Дзензелівський Й. О. Словник українських говорів Закарпаття І. Панькевича // Матеріали наукової конференції, присвяченої пам'яті Івана Панькевича (23–24 жовтня 1992 р.) – Ужгород, 1992. – С. 176–178.
30. Дзензелівський Й. О. Словникар з Російки: Микола Грицак зблизька // Карпатський карай. – 1993. – № 3. – С. 16–18; № 4–6. – С. 27–31. [Передрук див.: Тиса. – 1993. – № 1–2. – С. 87–106].
31. Дзензелівський Й. О. Стан і завдання сучасної української діалектної лексикографії та лексикології // Проблеми дослідження діалектної лексики і фразеології української мови: Тези доп. – Ужгород, 1978. – С. 19–22.
32. Дзензелівський Й. О. Українське і слов'янське мовознавство : Зб. праць / Йосип Дзензелівський. – Львів, 1996. – 519 с. [Наук. т-во ім. Шевченка. Українознавча Б-ка НТШ. – Ч. 6].
33. Дзензелівський Й. О. Українсько-польський фразеологічний словник Івана Вагилевича // Studia z filologii polskiej i słowiańskiej. – Warszawa, 1979. – Т. 18. – S. 177–184. [Передрук див.: 32, с. 464–471].
34. Дзензелівський Й. О., Волошин Г. В. Церковнослов'янсько-польський словник 1641 р. Мар'яна з Ясліськ та “Лексикон словеноросійський” Памви Беринди // Питання східнослов'янської лексикографії XI–XVII ст. : Матеріали симпозиуму. – К.: Наук. думка, 1979. – С. 40–47.
35. Дзензелівський Й. О., Ганудель З. Словник української мови Я. Головацького // Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. – № 10. – Братислава – Пряшів, 1982. – С. 311–350.
36. Дзензелівський Й., Сак Ю., Штернберг Я. В. Довгович – зачинатель досліджень угорсько-українських та угорсько-російських лексичних сходжень. – Ужгород, 2003.
37. Дзензелівський Й. О., Статєєва В. І. [Рец.] Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.: У 2- т. – Т. 1–2 / Редкол. Л. Л. Гумецька (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 1977–1978 // Укр. мова і літ. в школі. – 1979. – № 11. – С. 80–81.
38. Дзензелівський Й. О., Штернберг Я. І. Чотиримовний словник М. Лучкая (Попереднє повідомлення) // Дукля. – 1986. – № 2. – С. 57–62.
39. Дзензелівський Й. О., Штефуровський С. С. Словник буковинських діалектизмів Юрія Федьковича (Про одну досі невідому галузь діяльності буковинського Кобзаря) // Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. – № 9. – Кн. 1. – Братислава – Пряшів, 1980. – С. 275–287.
40. Ларин Б. А. Историческая лексикология (вводные лекции к спецсеминару) / Б. А. Ларин // История русского языка и общее языкознание (Избранные работы). – Москва: Просвещение, 1977. – С. 11–43.
41. Могила А. П. [Рец.] Дзензелівський Й. О. Практичний словник семантичних діалектизмів Закарпаття: На допомогу вчителям Закарпатської області. – Ужгород, 1958. – 48 с. // Українська мова в школі. – 1959. – № 4. – С. 82–84.
42. Пилинський М. М. Українські рукописні словникові матеріали в бібліотеках і архівах Ленінграда: Повідомлення // Лексикографічний бюлетень. – Вип. IX. – К.: Вид-во АН УРСР, 1963. – С. 74–89.

43. Словник польсько-церковнослов'янсько-український Теодора Витвицького з половини XIX сторіччя / Опрацював і підготував до друку Йосип Дзензелівський; Науковий редактор Януш Рігер. – Варшава: Наукове вид-во Семпер, 1997.
44. Широцький К. Словарець бурсацького говору / Підготував до друку Й. Дзензелівський // Збірник Харківського історико-філологічного товариства: Нова серія. – 1998. – Т. 6. – С. 181–206.

Галас Борис Кирилович – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови УжНУ